

NAZWISKO JAKO PRZEDMIOT OCHRONY W PRAWIE POLSKIM

Joanna Buchalska

MONOGRAFIE LEX

LEX

a Wolters Kluwer business

NAZWISKO JAKO PRZEDMIOT OCHRONY W PRAWIE POLSKIM

Joanna Buchalska

LEX

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2015

Stan prawny na 31 grudnia 2014 r.

Recenzent

Dr hab. Marta Romańska

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Joanna Maż

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Łamanie

Wolters Kluwer

Układ typograficzny

Marta Baranowska

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ

Więcej na www.legalnakultura.pl

POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2015

ISBN 978-83-264-8016-4

ISSN 1897-4392

Wydane przez:

Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów / 9

Wstęp / 15

Rozdział I

Rozwój ochrony nazwiska w prawie polskim / 23

1. Pojęcie nazwiska / 23
2. Rola nazwiska w historii Polski / 27
3. Nazwisko w prawie polskim / 37
4. Pierwotne sposoby nadania nazwiska / 39
 - 4.1. Nadanie nazwiska dziecku / 41
 - 4.2. Przysposobienie / 44
5. Zawarcie związku małżeńskiego jako wtórny sposób nadania nazwiska / 46
6. Inne sposoby wtórnego nadania nazwiska / 49
7. Zmiana nazwiska / 52

Rozdział II

Nazwisko jako dobro osobiste / 63

1. Rozwój ochrony prawnej nazwiska na gruncie prawa cywilnego / 63
2. Dobra osobiste / 66
3. Ochrona nazwiska jako dobra osobistego / 72
4. Nazwisko a inne przedmioty ochrony / 75
 - 4.1. Imię / 76
 - 4.2. Wizerunek / 79
 - 4.3. Pseudonim / 81
 - 4.4. Tożsamość i stan cywilny / 86
 - 4.5. Płeć / 87
 - 4.6. Przynależność do rodziny / 89

- 4.7. Prywatność / **90**
- 4.8. Podpis / **93**
- 4.9. Adres IP / **96**
- 5. Zmiana nazwiska wobec rozvodu a naruszenie dóbr osobistych / **97**

Rozdział III

Nazwisko a nazwa i firma / 105

- 1. Nazwisko w nazwie / **105**
- 2. Nazwisko w firmie / **116**
 - 2.1. Wykorzystywanie nazwisk historycznych w firmach / **127**
 - 2.2. Wpis firmy i nazwy do Krajowego Rejestru Sądowego / **128**
- 3. Ochrona nazwiska w nazwie i firmie na podstawie przepisów kodeksu cywilnego / **133**
- 4. Naruszenie prawa do nazwiska jako czyn nieuczciwej konkurencji / **138**

Rozdział IV

Nazwisko w prawie prywatnym międzynarodowym / 144

- 1. Normy kolizyjne / **144**
- 2. Unormowania prawa polskiego / **152**
- 3. Kwestia pisowni nazwisk w ustawodawstwie polskim / **161**
- 4. Sposób zapisu nazwiska na gruncie orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości / **166**
- 5. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w odniesieniu do kształtowania nazwiska / **175**

Rozdział V

Nazwisko a prawo własności intelektualnej / 181

- 1. Ochrona nazwiska na gruncie ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych / **181**
 - 1.1. Prawo do autorstwa dzieła / **182**
 - 1.2. Publikacja dzieła anonimowo lub pod pseudonimem / **185**
- 2. Nazwisko jako znak towarowy. Wymogi ustawowe / **189**
- 3. Rejestracja nazwiska historycznego jako znaku towarowego / **195**

- 3.1. Rejestracja nazwisk historycznych w okresie międzywojennym / **196**
- 3.2. Rejestracja nazwisk historycznych współcześnie / **202**
- 4. Rejestracja nazwisk powszechnych / **213**
- 5. Rejestracja nazwiska na gruncie praktyki orzecniczej Sądu Pierwszej Instancji (Sądu UE) i Trybunału Sprawiedliwości / **219**

Rozdział VI

Komercjalizacja nazwiska / 231

- 1. Dobra osobiste a ich komercjalizacja / **231**
- 2. Komercjalizacja prawa do wizerunku – *Right of publicity* / **237**
- 3. Charakter majątkowo-osobisty prawa do firmy / **241**
- 4. Ewolucja art. 448 k.c. jako przesłanka komercjalizacji dóbr osobistych / **244**
- 5. Renomowany i powszechnie znany znak towarowy a komercjalizacja nazwiska / **250**
- 6. Komercjalizacja nazwiska / **257**

Konkluzje / **267**

Bibliografia / **273**

Wykaz skrótów

Akty prawne

Akty prawa międzynarodowego i europejskiego

dyrektywa 2000/43/WE dyrektywa Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz. Urz. WE L 180 z 19.07.2000, s. 22; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 20, t. 1, s. 23)

dyrektywa 2008/95/WE dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/95/WE z dnia 22 października 2008 r. mająca na celu zbliżenie ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do znaków towarowych (Dz. Urz. UE L 299 z 8.11.2008, s. 25)

EKPC Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)

Konwencja nr 3 Konwencja nr 3 sporządzona w Stambule dnia 4 września 1958 r. dotycząca międzynarodowej wymiany informacji z zakresu stanu cywilnego (Dz. U. z 2003 r. Nr 172, poz. 1667)

Konwencja nr 16 Konwencja nr 16 sporządzona w Wiedniu dnia 8 września 1976 r. dotycząca wydawania wielojęzycznych odpisów skróconych aktów stanu cywilnego (Dz. U. z 2004 r. Nr 166, poz. 1735)

Konwencja nr 17	Konwencja nr 17 w sprawie zwolnienia od legalizacji niektórych aktów i dokumentów, sporządzona w Atenach dnia 15 września 1977 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 148, poz. 1446)
MPPOiP	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167, zał.)
TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012, s. 47)
TWE	Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (wersja skonsolidowana Dz. Urz. UE C 321E z 29.12.2006, s. 37)

Akty prawa polskiego

k.c.	ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.)
k.h.	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy (Dz. U. Nr 57, poz. 502 z późn. zm.)
k.h. z 1933 r.	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks handlowy (Dz. U. Nr 82, poz. 600 z późn. zm.)
k.k.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
konwencja paryska	Konwencja Związków Paryskich z dnia 20 marca 1883 r. o ochronie własności przemysłowej (Dz. U. z 1922 r. Nr 8, poz. 58 z późn. zm.)
k.p.c.	ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
k.r.	ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz. U. Nr 34, poz. 308 z późn. zm.)

- k.r.o.** ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 788 z późn. zm.)
- k.s.h.** ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.)
- p.a.s.c.** ustawa z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 z późn. zm.)
- p.p.m.** ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. Nr 80, poz. 432 z późn. zm.)
- p.p.m. z 1965 r.** ustawa z dnia 12 listopada 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. Nr 46, poz. 290 z późn. zm.)
- pr. aut.** ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 z późn. zm.)
- pr. aut. z 1926 r.** ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim (Dz. U. Nr 48, poz. 286 z późn. zm.)
- pr. aut. z 1952 r.** ustawa z dnia 10 lipca 1952 r. o prawie autorskim (Dz. U. Nr 34, poz. 234 z późn. zm.)
- pr. pras.** ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz. U. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.)
- p.w.p.** ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1410)
- u.z.i.n.** ustawa z dnia 17 października 2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz. U. Nr 220, poz. 1414)
- u.z.n.k.** ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (tekst jedn.: Dz. U. z 2003 r. Nr 153, poz. 1503 z późn. zm.)

Czasopisma i publikatory

AUW PPIA	Acta Universitatis Wratislaviensis, Przegląd Prawa i Administracji
Biul. SN	Biuletyn Sądu Najwyższego
CML Rev.	Common Market Law Review
Dz. P.K.P.	Dziennik Praw Królestwa Polskiego
Dz. P.K.W.	Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego
Dz. P.P.P.	Dziennik Praw Państwa Polskiego
Dz. Urz. MSW	Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
ECR	European Court Reports
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
GSP	Gdańskie Studia Prawnicze
KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
M. Praw.	Monitor Prawniczy
NP	Nowe Prawo
NPN	Nowy Przegląd Notarialny
OG	Orzecznictwo Gospodarcze
ONSA	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSA WSA	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSAKr	Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Krakowie w Sprawach Cywilnych i Gospodarczych
OSNAPIUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSN(C)	Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Cywilna)
OSNCK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej
OSNCP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

OSNC-ZD	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna. Zeszyt Dodatkowy
OSN(K)	Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Karna)
OSNP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNPA	Orzecznictwo Sądów Najwyższych w Sprawach Podatkowych i Administracyjnych
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
PiP	Państwo i Prawo
PIZS	Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PN	Przegląd Notarialny
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
Pr. Gosp.	Prawo Gospodarcze
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkł.	Prokuratura i Prawo (wkładka)
Pr. Spółek	Prawo Spółek
Prz. Leg.	Przegląd Legislacyjny
PS	Przegląd Sądowy
PUG	Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Sam. Teryt.	Samorząd Terytorialny
SIL	Studia Iuridica Lublinensia
SPP	Studia Prawa Prywatnego
St. Cyw.	Studia Cywilistyczne
St. Praw.	Studia Prawnicze
St. Pr.-Ek.	Studia Prawno-Ekonomiczne
TPP	Transformacje Prawa Prywatnego
WUP	Wiadomości Urzędu Patentowego
Zb. Orz.	Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Pierwszej Instancji

ZNUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUJ PIPWI	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej
ZNUJ PPWI	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej
ZNUJ PWiOWI	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej
ZNUSz SA	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Administracyjne

Inne

ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
NTA	Najwyższy Trybunał Administracyjny
OHIM	Urząd ds. Harmonizacji Rynku Wewnętrznego
SN	Sąd Najwyższy
SPI	Sąd Pierwszej Instancji
TS	Trybunał Sprawiedliwości
UPRP	Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej
WO	Wydział Odwoławczy Urzędu Patentowego RP
WSA	wojewódzki sąd administracyjny
WSS	Wydział Spraw Spornych Urzędu Patentowego RP

Wstęp

„Nazwisko, to pierwszorzędne, a zarazem najistotniejsze kryterium indywidualności poszczególnych jednostek w życiu społecznym, powszedniało z biegiem lat ogółowi tak dalece, że mało kto zastanawia się nad jego istotą i mało komu przedstawia się ono jako interesujące zagadnienie prawne”¹.

Problematyka ochrony nazwiska stanowi aktualną, trudną i doniosłą materię badawczą. Doniosłość wynika przede wszystkim z faktu, że obowiązujący w Polsce porządek prawny przewiduje ustalenie nazwiska i imienia każdego obywatela². Z drugiej strony, liczne przepisy – z zakresu prawa rodzinnego, cywilnego, handlowego czy administracyjnego – regulują zagadnienia związane z ochroną nazwiska. Przepisy te jednak nie traktują bezpośrednio o nazwisku³.

Z ochroną nazwiska nie należy utożsamiać jedynie przepisów prawnych, wielu autorów bowiem zajmuje się samym pochodzeniem nazwiska⁴, jego odmianą⁵ lub określa metody matematyczne, dotyczące liczby osób posługujących się danym nazwiskiem⁶. Wobec powyższego

¹ A. Longchamps de Brier, *O nazwisku osób nieznanego pochodzenia*, Gazeta Administracji i Policji Państwowej 1927, nr 9, s. 11.

² A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 144.

³ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957, s. 92; I. Różański, *Prawo osobowe. Postępowanie o uwłasnowolnienie – postępowanie o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu*, Kraków 1946, s. 130.

⁴ F. Czyżewski, *Antroponimia pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego w świetle inskrypcji nagrobnych*, cz. 1, *Słownik nazwisk*, Lublin 2013; H. Martenka, *Skąd się wzięło moje nazwisko?*, Bydgoszcz 2007.

⁵ B. Kreja, *Słotwórstwo polskich nazwisk. Struktury sufiksalne*, Kraków 2001.

⁶ K. Skowronek, *Współczesne nazwisko polskie. Studium statystyczno-kognitywne*, Kraków 2001, s. 66 i n.; A. Nowak-Gruca, *Cywilnoprawna ochrona autorskich praw majątkowych w świetle ekonomicznej analizy prawa*, Warszawa 2013.

bezsprzeczne jest, że nazwisko ma wartość historyczną⁷, a niektórzy nawet posądzają je o magiczne aspekty⁸. Oczywiście jest, że nazwisko utożsamiano z konkretną osobą. Przejawem tego było m.in. dokonywanie wyroku śmierci na samym nazwisku, w przypadku nieodnalezienia sprawcy⁹.

Nie ulega wątpliwości, że charakter prawny nazwiska jest niejednorodny. Łączy on bowiem w sobie wiele elementów, „które będąc istotne z punktu widzenia różnych dziedzin prawa, znajdują wyraz w konkretnych rozwiązaniach ustawowych”¹⁰. Z drugiej strony, „prawo do nazwiska jest uprawnieniem jednostki, i to uprawnieniem bardzo doniosłego znaczenia, [...] tak ważne prawo wymaga ochrony”¹¹.

Celem monografii jest przedstawienie cywilnoprawnej ochrony nazwiska. Analizie zostaną poddane w szczególności kwestie ochrony nazwiska jako dobra osobistego, elementu nazwy lub firmy osoby prawnej lub jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, jak również rejestracja nazwiska jako znaku towarowego. Rozważania w tym zakresie zostaną poszerzone o ochronę nazwiska na gruncie ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. –Prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. Nr 80, poz. 432 z późn. zm.), zakończone zaś problematyką komercjalizacji nazwiska.

Kwestia ochrony nazwiska pozostaje niezwykle ważnym zagadnieniem. Abstrahując od jego wielopłaszczyznowej ochrony w różnych systemach prawnych, warto zwrócić uwagę na coraz szerszy zakres przypisywanej mu ochrony i znaczenia, w szczególności w obrocie gospodarczym opartym na firmach rodzinnych, gdzie nazwisko staje się często podstawą wyróżnienia przedsiębiorcy lub oznaką jego jakości. Już bowiem w okresie międzywojennym występował obowiązek zewnętrznego oznaczenia lokalu przedsiębiorstwa. Zgodnie z art. 33

⁷ M. Boruta, *Nazwisko, tożsamość i więzi rodzinne. Interdyscyplinarne konteksty socjologii rodziny*, Kraków 2008, s. 80.

⁸ Por. I. Huchla, *Księga imion dla mężczyzn*, Wrocław 2002, s. 5; P. Ruczkowski, *Imię i nazwisko w prawie polskim*, Kielce 2010, s. 7.

⁹ P. Dąbkowski, *Księga alfabetyczna dawnego prawa prywatnego polskiego*, Lwów 1932, s. 377.

¹⁰ F. Zoll [i in.], *Prawo cywilne. Opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce*, t. 1, Część ogólna, Poznań 1931, s. 175; D. Kot, *Użycie cudzego nazwiska w prasie a autorstwo dzieła*, ZNUJ 1997, z. 68, s. 110.

¹¹ T. Nusbaum-Hilarowicz, *Ochrona nazwiska i pseudonimu w rządowym projekcie noweli do austriackiego kodeksu cywilnego*, Przegląd Prawa i Administracji, Rozprawy i zapiski literackie 1911, t. 36, s. 282–283.

rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. – Prawo przemysłowe (Dz. U. Nr 53, poz. 468 z późn. zm.) każdy przedsiębiorca był zobowiązany do zewnętrznego uwidaczniania na szyldzie imienia i nazwiska lub firmy oraz informacji o rodzaju prowadzonej działalności. Zgodnie zaś z art. 50 prowadzący przemysł okružny musieli posiadać na swym wózku lub straganie itp. napis zawierający imię i nazwisko. Jednocześnie już w średniowieczu można odnaleźć pierwowzory znaków towarowych. Początkowo oznaczenia te przybierały takie formy, jak koło, góra z krzyżem, emblematy z liter połączonych, w późniejszym zaś okresie występowały jako imię lub przezwisko i nazwisko handlującego¹². Obecnie coraz częściej można zauważyć zjawisko firmanctwa, czyli posługiwania się przez „osobę prowadzącą działalność gospodarczą nazwiskiem bądź firmą cudzą w celu uniknięcia kumulacji źródła przychodów bądź pozapodatkowych konsekwencji uzyskiwania danego rodzaju przychodów”¹³.

W polskiej literaturze przedmiotu nie ma monografii dotyczącej ochrony nazwiska w ujęciu cywilnoprawnym. Zagadnienie to jest niezwykle rzadko podejmowane zarówno przez przedstawicieli polskiej, jak i zagranicznej doktryny. Wyjątkiem są tu opracowania odnoszące się do jednostkowej analizy ochrony nazwiska w odniesieniu do poszczególnych gałęzi prawa ze szczególnym uwzględnieniem prawa rodzinnego i zmiany nazwiska.

Rozwiązania prawne przyjęte przez polskiego ustawodawcę w odniesieniu do ochrony cywilnoprawnej nazwiska wywołują wiele kontrowersji. Spory dotyczą przede wszystkim wzajemnego przenikania się ochrony wynikającej z różnych systemów prawnych, zapewniających odmienną ochronę nazwiska. W monografii podjęto próbę przedstawienia zakresu, treści i charakteru prawa do nazwiska w ujęciu cywilnoprawnym. Rozważania w tym przedmiocie zostały oparte na analizie poglądów doktryny i orzecznictwa Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie, a także decyzji Urzędu Patentowego RP. Ze względu na zastosowaną technikę porównania do prawa odniesiono się w niezbędnym zakresie również do judykatury europejskiej. Ponadto skorzystano także z regulacji prawnych oraz dorobku doktryny i judykatury na

¹² J. Namitkiewicz, *Firma. Studium z zakresu teorii i praktyki prawa handlowego*, Warszawa 1917, s. 8.

¹³ L. Wilk, *Firmanctwo – art. 55 kodeksu karnego skarbowego*, Prok. i Pr. 2001, nr 6, s. 60.

gruncie prawa unijnego, w szczególności z orzecznictwa Urzędu ds. Harmonizacji Rynku Wewnętrznego, jak również Sądu UE i Trybunału Sprawiedliwości. Istotnym argumentem przemawiającym za wykorzystaniem dorobku judykatury unijnej jest bogata literatura przedmiotu, co umożliwiło przeprowadzenie znacznie szerszej i bardziej wnikliwej analizy. Rozważania te dotyczyły w szczególności kwestii odnoszącej się do rejestracji nazwiska jako znaku towarowego, jak również pisowni nazwiska i kolizji norm na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego. Dokonana analiza dostarczyła impulsów do formułowania wniosków na gruncie polskiego porządku prawnego.

Rozdział I został poświęcony przedstawieniu zagadnienia nazwiska w ujęciu historycznym. Analiza dogmatyczna przepisów ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.) odnoszących się do ochrony nazwiska nie może bowiem zostać przeprowadzona w oderwaniu od ewolucji instytucji ochrony nazwiska. To zaś wymagało przybliżenia koncepcji doktrynalnych kształtujących poglądy przedstawicieli nauki na istotę, genezę i ewolucję przepisów odnoszących się do ochrony nazwiska. W rozdziale tym umieszczono również rozważania związane ze sposobami nabywania nazwiska oraz jego zmiany. Umieszczenie w tym rozdziale wskazanych zagadnień administracyjnoprawnych, pomimo że monografia obejmuje kwestie dotyczące zagadnień cywilnoprawnych, miało na celu wskazanie rozwoju zakresu ochrony nazwiska również w tym aspekcie. Nerozerwalnym bowiem elementem ochrony nazwiska jest wyodrębnienie sposobów jego nabywania, jak również zmiany. Zasadniczym celem tej części monografii nie jest jednak przedstawienie rozwoju idei ochrony nazwiska w ogólności, ale przeprowadzenie analizy prawnoporównawczej w odniesieniu do prawa administracyjnego.

W rozdziale II analizie poddano ochronę nazwiska jako dobra osobistego. Oprócz przedstawienia w ujęciu historycznym sposobu kształtowania tej ochrony odniesiono się do ochrony innych dóbr osobistych utożsamianych z ochroną nazwiska. Przeprowadzono analizę porównawczą względem innych dóbr osobistych, takich jak imię, pseudonim, wizerunek czy podpis, w celu rozróżnienia poszczególnych z nich. Rozważania te rozszerzono ponadto o przedstawienie ochrony nazwiska w odniesieniu do zmiany nazwiska wobec rozvodu. Historyczne przedstawienie sposobu nabywania nazwiska omówione w rozdziale I stało się podstawą do rozważań w tym zakresie. W szczególności ze względu na wzajemne przenikanie się unormowań prawa

cywilnego i prawa administracyjnego. Jak bowiem podkreśla doktryna, przyczyn rozwoju prawa do nazwiska, podobnie jak dóbr osobistych, należy doszukiwać się m.in. w rozwoju technologii, a co za tym idzie w rozpowszechnieniu prasy, radia i telewizji¹⁴, a obecnie również Internetu. Nie bez znaczenia jest również wyodrębnienie tego dobra na gruncie kodeksu cywilnego. Wobec tego pominięcie wymienienia nazwiska w projekcie nowelizacji kodeksu wymaga szczególnej uwagi.

Rozważania w rozdziale III odnoszą się do wykorzystywania nazwiska w nazwie i firmie osoby prawnej i jednostki organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej. W rozdziale tym wskazano unormowania na gruncie prawa cywilnego, rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy (Dz. U. Nr 57, poz. 502 z późn. zm.) i ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.) kształtujące sposób tworzenia nazwy i firmy poszczególnych podmiotów gospodarczych. Przeprowadzono również rozważania w odniesieniu do wykorzystywania nazwiska osoby zmarłej w nazwie osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej. W rozdziale tym uwzględniono także odrębne unormowania w odniesieniu do wpisu firmy i nazwy w Krajowym Rejestrze Sądowym. Ponadto analiza ta została rozszerzona o kwestie dotyczące wykorzystywania nazwisk przez stowarzyszenia i fundacje, które pozostają szczególnie istotne wobec nazwisk historycznych.

Rozdział IV został poświęcony analizie ochrony, jaka przysługuje nazwisku w przepisach prawa prywatnego międzynarodowego. W rozdziale tym rozpatrywano dwie kwestie. Pierwsza z nich dotyczy norm kolizyjnych, które mogą zostać wskazane w zakresie tworzenia nazwisk. W tym celu sprecyzowano sposób określania norm kolizyjnych w ujęciu historycznym i prawnoporównawczym. Druga zaś kwestia odnosi się do kształtowania się nazwiska pod rządami praw innych państw, w szczególności do ich pisowni. Na gruncie tej drugiej problematyki wskazano na analizę tego zagadnienia przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, jak również Trybunał Sprawiedliwości, uwzględniając także judykaturę polską.

Rozdział V odnosi się do ochrony nazwiska w prawie własności intelektualnej. Rozważania w tym zakresie rozpoczęto od przedstawienia

¹⁴ Por. J.S. Piąkowski, *Ewolucja ochrony dóbr osobistych (w:) Tendencje rozwoju prawa cywilnego. Zbiór studiów*, red. E. Łętowska, Warszawa 1983, s. 9–10.

ochrony nazwiska w przepisach ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 z późn. zm.). Skupiono się na prawach osobistych autora, możliwości swobodnego oznaczania utworu lub wydawania go anonimowo. Rozważania te rozszerzono o normy wskazane w ustawie z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz. U. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.). W dalszej części przeanalizowano ochronę nazwiska jako znaku towarowego, uwzględniając także charakter i ochronę nazwiska historycznego. W tym celu przeanalizowano orzecznictwo Urzędu Patentowego RP, wojewódzkich sądów administracyjnych i Naczelnego Sądu Administracyjnego, jak również orzecznictwo OHIM, Sądu UE i Trybunału Sprawiedliwości.

W ostatnim – VI rozdziale – rozważano kwestię komercjalizacji nazwiska. Odniesiono się do samej instytucji komercjalizacji ze szczególnym uwzględnieniem komercjalizacji wizerunku. Pod uwagę został także wzięty charakter mieszany prawa do firmy, jak również ewolucja przepisu art. 448 k.c. i wprowadzenie możliwości dochodzenia roszczeń dotyczących naruszenia prawa do nazwiska na podstawie konstrukcji bezpodstawnego wzbogacenia. Ze względu na częste utożsamianie ochrony płynącej z rejestracji nazwiska jako znaku towarowego przedstawiono sposób kształtowania się tej instytucji. Rozważania zakończono zaś próbą przedstawienia argumentów przemawiających za komercjalizacją nazwiska.

Monografia została oparta na źródłach prawa polskiego. W szerokim zakresie korzystano również z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości, Sądu Unii Europejskiej oraz Wydziału Unieważnień i Izby Odwoławczej Urzędu ds. Harmonizacji Rynku Wewnętrznego w Alicante, jak również orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Analiza dorobku judykatury Sądu Unii Europejskiej i Urzędu ds. Harmonizacji Rynku Wewnętrznego jak również Europejskiego Trybunału Praw Człowieka była konieczna wobec stosunkowo skromnego w tym zakresie orzecznictwa sądów polskich.

Nie badano natomiast w szczególnym zakresie unormowań prawa rodzinnego¹⁵ ani też kwestii odnoszących się do regulacji prawa admi-

¹⁵ Por. A. Gulczyński, *Nazwisko dziecka. Ewolucja ukazywania relacji rodzinnoprawnych*, Poznań 2010; J. Gwiazdomski, *Uznanie dziecka* (w:) *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, cz. 1, red. J.S. Piąkowski, Ossolineum 1985; J. Ignaczewski, *Komentarz do spraw o ustalenie ojcostwa i łącznie z nimi dochodzone roszczenia* (w:) *Komentarz do*

nistracyjnego¹⁶. Rozważania te bowiem stały się przedmiotem oddzielnych monografii.

Analiza cywilnoprawnej ochrony nazwiska wymagała zastosowania kilku metod badawczych. W pracy wykorzystano metodę wykładni językowej z uwzględnieniem wykładni systemowej (pionowej i poziomej) oraz funkcjonalnej (intelektualnej i aksjologicznej) w ujęciu J. Wróblewskiego¹⁷. W ramach wykładni funkcjonalnej odniesiono się do wykładni celowościowej, historycznej i komparatystycznej. Wykorzystanie w pracy metody historycznej zarówno w ujęciu pragmatycznym, jak i genetycznym pozwoliło przedstawić genezę i ewolucję zakresu ochrony nazwiska. Przybliżenie kierunków rozwoju umożliwiło ocenę zachodzących zmian. Przy dokonywaniu rekonstrukcji pełnej i jednoznacznej normy postępowania z przepisów prawnych wykorzystano derywacyjną koncepcję wykładni w ujęciu Z. Ziemińskiego, rozwiniętą przez M. Zielińskiego¹⁸. Analiza przepisów aktów prawnych wymagała dokonania wykładni prawa w ujęciu pragmatycznym metodą gramatyczną, jak i logiczną, przy zastosowaniu reguł inferencyjnych. Znaczenie zwrotów użytych w przepisach prawa zostało ustalone również według apragmatycznych reguł interpretacji. Posłużono się metodą leksykalną i syntaktyczną oraz analizą lingwistyczną tekstów prawnych. Odniesiono się także do hermeneutyki prawniczej. Powyższe metody zastosowane w modelu retoryczno-topicznym umożliwiły interpretację obowiązujących przepisów z zakresu prawa cywilnego w szerokim

spraw rodzinnych, red. J. Ignaczewski, Warszawa 2014; J. Ignatowicz, *Przysposobienie (w:) System prawa rodzinnego...*

¹⁶ J. Litwin, *Nabywanie i zmiana nazwiska w świetle kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Nowe ukształtowanie prawne systemu nazwisk w rodzinie*, NP 1964, nr 10; D. Łakoma, *Zmiana nazwiska*, Jurysta 2009, nr 2; *Rejestracja i zmiana nazwiska*, RPEiS 2008, z. 4; R. Rajkowski, *Zmiana nazwiska. Studium z zakresu prawa administracyjnego*, Warszawa 1955; P. Ruczkowski, *Ustawa o zmianie imienia i nazwiska. Komentarz*, Warszawa 2010; A. Czajkowska, *Zmiana imienia i nazwiska. Geneza. Komentarz. Orzecznictwo. Wzory decyzji*, Warszawa 2012; *Zmiana imion i nazwisk. Geneza. Komentarz. Orzecznictwo. Wzory decyzji*, Warszawa 2007; s. 14; J. Blicharz, *Komentarze do ustaw „O zmianie imion i nazwisk”, „Prawo o stowarzyszeniach”*, Wrocław 1997; P. Czubik, *Jak zapisywać w aktach notarialnych imiona i nazwiska obywateli państw stosujących jako alfabet urzędowy cyrylicę?*, NPN 2013, nr 2; *tenże*, *Uznawanie nazwisk złożonych, tytułów i przyimków szlacheckich – uwagi na marginesie spraw zabużańskich oraz rejestracji kandydatów na europarlamentarzystów*, EPS 2009, nr 10; F. Czyżewski, *Antroponimia...*

¹⁷ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 128.

¹⁸ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010, s. 222–227.

znaczeniu zgodnie z zasadami logiki i postulatami racjonalnego prawodawcy. Pełniejszej analizie problematyki cywilnoprawnej ochrony nazwiska sprzyjało zastosowanie metody komparatystycznej (prawnoporównawczej). Jej wykorzystanie pozwoliło na dokonanie porównania przesłanek ochrony nazwiska na gruncie unormowań unijnych oraz prawa krajowego. Metoda komparatystyczna okazała się szczególnie przydatna przy rozważaniu kwestii odnoszących się do komercjalizacji nazwiska.

Rozdział I

Rozwój ochrony nazwiska w prawie polskim

1. Pojęcie nazwiska

Nazwisko towarzyszy człowiekowi od chwili jego urodzenia aż do śmierci, a niekiedy żyje całe wieki, zajmując trwałe miejsce w historii narodu i państwa¹⁹. Istnienie nazwiska nie ma głębszych podstaw w systemach prawnych, gdyż jest przede wszystkim efektem rozwoju historycznego²⁰. Obecnie ochrona nazwiska jest regulowana zarówno przez prawo prywatne, jak i publiczne²¹.

W literaturze wskazuje się wiele definicji nazwiska. Pojęcie to jest definiowane jako językowe oznaczenie indywidualnej osoby odróżniające ją od innych ludzi²², które „indywidualizuje osobę na zewnątrz, umożliwiając odróżnienie jej od innych osób”²³, „znamię zewnętrzne, które służy do ścisłego oznaczenia danej osoby, do jej indywidualizacji”²⁴. „W przeciwieństwie od imienia uosabiało nazwisko pewną jednostkę na zewnątrz w stosunku do innych grup rodzinnych”²⁵. Zatem nazwisko stanowi ustabilizowany element identyfikacji prawnej, powstały w procesie długotrwałego rozwoju, „w toku którego początków celem była tylko chwilowa, aktualna identyfikacja, oparta na różnych

¹⁹ T. Kisala, *Nasze nazwiska*, Warszawa 1996, s. 25.

²⁰ Por. S. Grzybowski, *Nazwisko i imię* (w:) *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, t. 3, red. F. Zoll, J. Wasilkowski, Warszawa 1939, s. 1261.

²¹ S. Łakoma, *Rejestracja i zmiana nazwiska*, RPEiS 2008, z. 4, s. 67.

²² A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 114; S. Szer, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1962, s. 188–189, Warszawa 1967, s. 178.

²³ A. Kowalska, *Fińska ustawa o nazwiskach*, NP 1986, nr 11–12, s. 100.

²⁴ H. Konic, *Prawo osobowe. Wykład porównawczy na tle praw podstaw obowiązujących w Polsce w zestawieniu z kodeksem szwajcarskim*, cz. 1, Warszawa 1924, s. 125.

²⁵ P. Dąbkowski, *Księga...*, s. 377.

zmiennych oznaczeniach”²⁶. Jest ono źródłem wiedzy o historii społecznej i politycznej narodu, o rozwoju jego kultury i realiach życia oraz o uznawanych przez społeczeństwo wartościach. W XVII w. Jan Chryzostom Pasek w swoim słowniku języka polskiego użył pojęcia imienia w celu nadania mu cech, jakie są współcześnie przypisywane nazwisku – „mienia osobiste, pod którym ktoś był znany, zastępuje dzisiejsze imię i nazwisko”²⁷. Powyższe określenie stanowiło definicję „nazwy”, czyli zestawienia imienia i nazwiska, obecnie pojęcia, z którym utożsamia się tylko nazwisko. Jeszcze do końca XVIII w. forma samego nazwiska mogła świadczyć o związku z językiem danego narodu i narodowości danej osoby. Obecnie, wobec wzrostu migracji ludności, to imię stało się pewniejszym wyznacznikiem narodowości²⁸.

Wobec tak różnorodnego definiowania pojęcia nazwiska wyróżnić można wiele sposobów określania tego pojęcia, odnoszącego się do aspektów prawnych i m.in. etymologicznych. H. Konic wyróżnił aż cztery rodzaje pojęcia nazwiska w systemie prawnym:

- 1) nazwisko cywilne – nadane przy urodzeniu lub chrzcie lub z nazwiska rodowego, składające się z imienia i nazwiska;
- 2) przydomek – posiadający znaczenie prawne, jeśli jednostka je wyróżniła, nadany przez głos publiczny;
- 3) pseudonim – przybrane nazwisko, połączone z wykonywaniem danego zawodu, oraz
- 4) nazwisko handlowe – firma²⁹.

Odmiennie Z. Kaleta wyróżnił pięć rodzajów nazwisk, uwzględniając ich etymologiczny podział:

- 1) nazwy miejscowości i przymiotniki od nich utworzone, nazwy krajów i obszarów geograficznych, regionów, nazwy etniczne, nazwy rzek, a także nazwy opactw, klasztorów, kościołów;
- 2) nazwy własne, np. nazwa własna ojca, brata;
- 3) zaimki dzierżawcze jako *noster*, *meus*, *eius*, które wraz z innymi wyrażeniami określają jakąś osobę;
- 4) wyrazy pospolite oraz

²⁶ S. Grzybowski, *Nazwisko i jego stałość jako elementy identyfikacji osób w dawnym prawie polskim*, Onomastica 1957, t. 3, z. 2, s. 513.

²⁷ *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska*, t. 1, A–N, red. H. Koneczna, W. Doroszewski, Ossolineum 1965, s. 1973.

²⁸ I. Bartmińska, J. Bartmiński, *Nazwiska obce w języku polskim. Odmiany poprawnościowe. Słownik wymowy i odmiany*, Warszawa 1978, s. 70.

²⁹ H. Konic, *Prawo osobowe...*, s. 128.

5) daty i terminy wskazujące czas³⁰.

Początkowo pojęcie nazwiska stanowiło substytut imienia lub, jako synonim *nomen gentile*, tłumaczone było dosłownie jako „nazwa rodu”. Taką definicję „nazwiska” można odnaleźć w wielu dokumentach, i tak za księgą ziemi czerskiej z 1408 r.: „Jako ja Wawrzyniec nasz brat, jednego (leg. jedynego) znamienia i jenego (leg. jedynego) imienia”, co przetłumaczyć można jako: Wawrzyniec używał tego samego znaku (tj. godła, herbu) i nosił to samo nazwisko, co cały ród (rodzina). Pierwowzorem obecnej ochrony nazwiska była ochrona imienia. W starożytnej Grecji na ogół używano tylko imienia osobistego (*onoma*), które niekiedy uzupełniano dodatkiem odróżniającym, np. imieniem matki lub ojca (*metronymike*, ewentualnie *patronymike prosegoria*) albo oznaczeniem topograficznym, np. Szymon Cyrenejczyk, tj. pochodzący z Cyrenajki. Zasadniczo można wyróżnić trzy elementy, z których w starożytności składało się imię:

- 1) *praenomen*, czyli imię osobiste, np. Publius,
- 2) *nomen gentile*, czyli nazwisko rodowe, np. Cornélius, oraz
- 3) *cognomen*, czyli przydomek rodzinny, np. Scipio.

Niekiedy były one uzupełniane o jeszcze jeden – czwarty element – *agnomen*, czyli przydomek osobisty, np. Africanus. W średniowieczu zaś wykształciły się trzy pojęciowo różne elementy:

- 1) imiona osobiste,
- 2) nazwiska rodowe bądź rodzinne oraz
- 3) oznaczenie stanowe: nazwy herbów, przydomki i tytuły dziedziczne³¹.

Początki legalnych instytucji imienia można odnaleźć w prawodawstwie sanskryckim, obowiązującym dwanaście stuleci przed narodzeniem Chrystusa³². Jednak wraz z rozwojem cywilizacji, przede wszystkim większą migracją ludności, to nazwisko stopniowo stawało się elementem wyróżniającym³³. Proces formowania się instytucji nazwiska rozpoczął się około XII w. W tym okresie powszechnie stosowano różne określenia opisowe i nazwy własne, które stopniowo ulegały przekształ-

³⁰ Z. Kaleta, *Ewolucja nazwisk słowiańskich. Studium teoretyczno-porównawcze*, Kraków 1991, s. 8.

³¹ J. Wiśłocki, *Prawo osobowe*, Warszawa 1946, s. 55.

³² J. Ostroróg-Sadowski, *O imieniu i nazwisku. Studium prawne*, Warszawa 1902, s. 4.

³³ Por. W.M. Hynicki, *Nadawanie oraz zmiana imion i nazwisk. Komentarz*, Wrocław 2010, s. 32.

ceniu³⁴. Formami opisowymi były najczęściej: miejsce zamieszkania, pochodzenie odojcowskie, zawód, cechy fizyczne i psychiczne (przezwiśka). Początkowa płynność tych elementów z czasem spowodowała wykształcenie się nazwiska³⁵. Wobec tego K. Rymut wyróżnia trzy okresy wpływające na stworzenie nazwisk – system jednoimienny; powolne kształtowanie się systemu dwuimiennego oraz ustabilizowany system dwuimienny³⁶.

Pojęcie nazwiska we współczesnym rozumieniu pojawiło się dopiero w drugiej połowie XIX w. w *Słowniku wileńskim*, który podaje definicję nazwiska jako: „przezwiśko, imię, nazwa familii”³⁷. Obecnie termin ten jest wciąż niejednolicie definiowany. Zgodnie ze słownikową definicją „nazwisko to druga, występująca po imieniu, nazwa własna, służąca do identyfikacji człowieka. Jest ona dziedziczona po ojcu przez dziecko i obejmuje także żonę, jest zatem wspólne całej rodzinie”³⁸, również jako „nazwa rodowa, wspólne dla całej rodziny miano, które dzieci biorą zazwyczaj po ojcu, a żona po mężu”³⁹. Często wskazuje się również, że nazwisko to godność⁴⁰ lub nazwa⁴¹.

Z definicji tych można wyczytać, jakie cechy są nadawane temu pojęciu. Po pierwsze, dziedziczenie – nazwisko jest schedą, jaka pozostaje nam po rodzicach, często jest ono obejmowane przez współmałżonków, co ma potwierdzać spoistość danej rodziny. Po drugie, obowiązkowość – jest to zarówno prawo danej jednostki do posługiwania się nazwiskiem, jak i jej obowiązek. Po trzecie, powszechność – wiąże się ona bezpośrednio z cechą wymienioną w poprzednim punkcie, mówi, że każdy z obywateli mieszkających w Polsce musi posiadać na-

³⁴ Por. T. Kisała, *Nasze...*, s. 15.

³⁵ Por. S. Rospond, *Nazwiska Ślązaków*, Opole–Wrocław 1960, s. 6.

³⁶ K. Rymut, *Nazwiska Polaków*, Ossolineum 1991, s. 25.

³⁷ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 16, red. R. Mayenowa, Ossolineum 1985, s. 478–480.

³⁸ *Słownik języka polskiego*, red W. Doroszewski, t. 4, *L–Nić*, Warszawa 1962, s. 250.

³⁹ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 2, *L–P*, Warszawa 1988, s. 308.

⁴⁰ Por. *Słownik synonimów*, oprac. L. Wiśniakowska, Warszawa 2007, s. 168.

⁴¹ A. Kubisa-Ślipko, *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Wałbrzych 2000, s. 78–79; *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, red. S. Skorupka, Warszawa 1986, s. 100; K. Holly, A. Żółtak, *Słownik wyrazów zapomnianych czyli słownictwo naszych lektur*, Warszawa 2001, s. 225; *Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1980, s. 381.

zwisko⁴². W przypadku gdy rodzice dziecka są nieznani, nazwisko nadawane jest z urzędu. Po czwarte, niezmiennosc – cechą nazwiska ma być jego stałość, włącznie z brzmieniem i pisownią⁴³, oczywiście możliwa jest zmiana nazwiska, ale w tym celu należy spełnić urzędowe przesłanki.

Jednocześnie pojęciu nazwiska przypisuje się wiele cech. Nazwisko często jest odzwierciedleniem działania, dążenia, a nawet emocji ludzkich. Świadczy ono o przynależności etnicznej, jest wyznacznikiem narodowości lub wpływu innych kultur. W czasach historycznych nazwisko wskazywało na dany status społeczny bądź przynależność do danej grupy społecznej. Wielu przedstawicieli nauki wskazuje, że nawet do tej pory wiele można się dowiedzieć po przeprowadzeniu analizy językowej danego nazwiska oraz ocenie jego miejsca w historii, przykładowo w odniesieniu do pochodzenia językowego danego nazwiska⁴⁴.

2. Rola nazwiska w historii Polski

Genezy ochrony nazwiska należy doszukiwać się w zwyczajach, ponieważ to one wskazywały na obowiązek wyróżnienia się. Początkowo to imię spełniało tę rolę, a dopiero w późniejszym okresie nazwisko stało się wyróżnikiem danej osoby. Proces rozwoju nazwiska przede wszystkim był oparty na zjawiskach obyczajowych, a nie prawnych⁴⁵. Z czasem ochronie nazwiska przypisano charakter administracyjno-prawny. Jak wskazuje J. Namitkiewicz: „przed wydaniem nowego kodeksu cywilnego w Niemczech powszechnie mniemano, iż nazwisko znajduje obronę li tylko w sferze publiczno-prawnej, w sferze zaś prawa prywatnego obrony takiej nie ma, ponieważ – mówiono – nazwisko nie jest częścią prywatno-prawnego majątku (...) obrona nazwiska należy do władz administracyjnych, ponieważ w skardze, tyczącej się nazwiska nie chodzi o interes, mający naturę rzeczy określonych, a te ostatnie tylko znajdują się pod ochroną prawa cywilnego”⁴⁶. Stanowisko

⁴² Por. T. Chauvin, *Homo Iuridicus. Człowiek jako podmiot prawa publicznego*, Warszawa 2014, s. 206.

⁴³ J. Cagara, *Imię i nazwisko w polskim prawie*, NP 1978, nr 3, s. 405–417.

⁴⁴ Z. Kaleta, *Nazwisko w kulturze polskiej*, Warszawa 1998, s. 12.

⁴⁵ S. Grzybowski, *Nazwisko i jego stałość...*, s. 484–491.

⁴⁶ J. Namitkiewicz, *Firma...*, s. 11–12.

to zmieniło się z chwilą, gdy nazwisko zostało uznane za dobro osobiste. Warto zaznaczyć, że w prawie francuskim ochrona ta przyjmowała jeszcze silniejszy charakter. W literaturze przedmiotu wskazywano bowiem, że nazwisko stanowi własność rodziny. Z głoszenia tego poglądu później zrezygnowano. Uważano bowiem, że prawo do nazwiska jest prawem *sui generis*. Zwracano uwagę również na to, że nazwisko nie stanowi majątku, jest to rzecz *extra commercium*, która nie podlega alienacji, spadkobraniu, przedawnieniu i umorzeniu. W przypadku zaś własności jej przedmiotem mogą być tylko rzeczy, którymi władca może jedna lub więcej osób. Ponadto prawo własności ma charakter bezwzględny⁴⁷.

Pierwowzoru występowania pojęcia nazwiska w systemie ochrony prawnej w Polsce należy doszukiwać się w początkach piśmiennictwa. Pierwszym dokumentem urzędowym, w którym występują zarówno nazwy geograficzne, jak i nazwy osób, jest Bulla Gnieźnieńska, pochodząca z pierwszej połowy XII w., która była pewnego rodzaju spisem inwentarza stanu posiadania arcybiskupa gnieźnieńskiego. W skład tego majątku wchodził chłop, najczęściej wymieniani z imienia bądź przezwiska, co miało umożliwić ich identyfikację⁴⁸.

Jedną z podstawowych przyczyn kształtowania się instytucji nazwiska stanowił rozwój stanu szlacheckiego i to ten jako pierwszy charakteryzował się największą stałością nazwiska⁴⁹, jak również wpływał – również na sposób kształtowania się – praw i obowiązków klas niższych – „dopóki istnieje kastowość, dopóki jedna warstwa narodu żyje i pracuje dla innej, dopóki prawa tej ostatniej są zupełnie podporządkowane obowiązkom, do tej chwili może nie być mowy o konieczności nazwisk klasy ujarzmionej”⁵⁰. Rozwój ochrony nazwiska był również uwarunkowany określaniem pochodzenia danego szlachcica, stąd pierwsze określenia utożsamiane później z nazwiskami odnosiły się do majątku ziemskiego, np. Jan kasztelan plocki, syn Jakuba, pan na Jadwisinie. Jednakże określenia te nie miały stałego charakteru jak obecnie

⁴⁷ E.H. Perreau, *Le droit au nom en matière civile*, Paris 1905, cyt. za: J. Namitkiewicz, *Firma...*, s. 14.

⁴⁸ Z. Kowalik-Kalata, *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)*, t. 1, Warszawa 2007, s. 19; W. Taszycki, *Najdawniejsze zabytki języka polskiego*, Wrocław 1951, s. 59–66.

⁴⁹ M. Malec, *O imionach i nazwiskach w Polsce. Tradycja i współczesność*, Kraków 1996, s. 43.

⁵⁰ J. Ostroróg-Sadowski, *O imieniu...*, s. 68.

nazwisko. Majątek szlachcica mógł zostać sprzedany lub nabyty, a to wiązało się ze zmianą tytułu, jakim posługiwał się szlachcic. Podkreślano jednak, że nazwisko ma pełnić funkcję identyfikującą, niekoniecznie w połączeniu z jego stałością⁵¹. Dlatego też, Jan – kasztelan płocki, w kolejnych dokumentach mógł być określony jako: Jan, syn Jakuba, Jan Jakubowski, Jan na Jadwisinie lub Jan Jadwisiński⁵². Pojęcie nazwiska o znaczeniu nazwy własnej identyfikującej pojedynczego nosiciela jako członka danego rodu (rodziny) istniało już na początku XV w. Określano je jednak wówczas terminem „imię”⁵³. Początkowo nazwiska, w szczególności szlacheckie, zaczęto tworzyć od nazwy posiadanych miejscowości, dodając do nich końcówkę -ski. Dlatego nazwiska te później mylnie utożsamiano ze stanem szlacheckim – K. Nitsch pisał: „dziwny do dziś w naszych sferach wykształconych panuje nieraz przesąd: za «polskie» uważa się przeważnie tylko nazwiska na -ski, rzadziej na -wicz, gdy się zaś zwróci uwagę, że przecież i Wilk, Rataj czy Gruchała są czysto polskie, można usłyszeć odpowiedź: no tak, ale to nazwiska «chłopskie»”⁵⁴. Wobec takiego podejścia szlachta, uznając taki rodzaj nazwisk za wyraz prawdziwej polskości i wyższości nad innymi, często zmieniała swoje, jeśli takiej końcówki nie miały⁵⁵. „Uznawano wówczas, że sama forma nazwiska świadczyła o przynależności do stanu szlacheckiego. Nadanie szlachectwa powodowało zmianę nazwiska”⁵⁶. W tym celu karano też chłopów, którzy posługiwali się nazwiskami pochodzącymi od nazwisk szlacheckich⁵⁷. Zdaniem S. Grzybowskiego głównym powodem powstawania nazwisk w klasie szlacheckiej była próba ochrony nazwiska, a w zasadzie prawa do nazwiska, utożsamianej obecnie z ochroną firmy⁵⁸.

Rozwój nazwiska nie był jednak usystematyzowany w początkowym okresie. Osoba z wyższego stanu najczęściej do własnej identyfikacji używała nazwy, imienia pełnego i form od nich utworzonych oraz

⁵¹ S. Grzybowski, *Nazwisko i jego stałość...*, s. 493–494.

⁵² J.M. Zawadzki, *1000 najpopularniejszych nazwisk w Polsce*, Warszawa 2002, s. 23.

⁵³ Z. Kaleta, *Nazwisko...*, s. 22.

⁵⁴ K. Nitsch, *O nazwiskach tzw. „polskich” i „szlacheckich”*, *Język Polski* 1921, nr 4, s. 116; cyt. za: R. Rajkowski, *Zmiana...*, s. 40.

⁵⁵ A. Karlikowski, *Nasze nazwiska*, Warszawa 2012, s. 9.

⁵⁶ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. 1, Lwów 1910, s. 99.

⁵⁷ Por. A. Borkowski, *Śladami nazwisk*, Ciechanów 2000, s. 12.

⁵⁸ S. Grzybowski, *Nazwisko i jego stałość...*, s. 497.

przydomków i przezwisk. Często do rozpoznania danej osoby służyły informacje rozrzucone w tekście, a więc np. miejsce zamieszkania, pełniona funkcja bądź informacja o pochodzeniu danej osoby. Były to tak zwane deskrypcje, których wyróżniamy dwa rodzaje: miejscowe i patronimiczne. Pierwsze określały, z jakiej miejscowości była i jaką funkcję pełniła osoba posługująca się danym tytułem, drugie zaś były wyrazem przynależności do danej rodziny. Pierwszym elementem identyfikującym było tzw. nazwisko zwyczajowe, które powstawało wobec ustalenia dodatków używanych obok imienia⁵⁹. Zgodnie z tą tendencją uważano natomiast, że nazwiska chłopów tworzone często od imion i przezwisk ojcowskich lub nazw miejscowości⁶⁰. Warto również wspomnieć, że w okresie tworzenia nazwisk występowało także zjawisko tzw. zasiedzenia nazwiska, polegające na możliwości jego nabycia po co najmniej 3-letnim używaniu nazwiska innego niż właściwie przysługującego⁶¹.

Na zakres kształtowania nazwisk na terytorium Polski miały wpływ również uwarunkowania historyczne. Przykładowo, w XIII w. nastąpił wzrost wpływów niemieckich na terenach Polski, co łączyło się z zakładaniem osad na prawie niemieckim, a co za tym idzie asymilacją obywateli polskich i niemieckich. Obecność mniejszości etnicznej wiązała się z pojawieniem się nowych nazwisk na terenie polskim. Mimo wszystko obcych obywateli nadal rozpoznawano po imionach (47% występujących w badanych dokumentach osób) oraz poprzez podanie deskrypcji indywidualnej (39,4% osób), najczęściej odmiejscowej (25,8% osób)⁶². Imię było wystarczającym sposobem identyfikacji, ze względu na to, że dotyczyło to nieznacznego terenu.

Początkiem pojawiania się charakterystycznego dla ziem polskich nazwiska kończącego się na -ski, -cki, -dzki była druga połowa XIII w. Liczba takich nazwisk w kolejnych stuleciach stopniowo wzrastała, aby w drugiej połowie XV w. uzyskać przewagę, a w wieku XVI pozycję dominującą. W okresie zaś od XVI do XVII w. nastąpił wyraźny wzrost

⁵⁹ M. Allerhand, *O zmianie nazwiska*, Lwów [1921], s. 1.

⁶⁰ H. Martenka, *Nazwiska od imion. 3500 ciekawych przypadków*, Katowice 2011, s. 9.

⁶¹ R. Rajkowski, *Zmiana...*, s. 14.

⁶² B. Zientara, *Wiek XIII – wielkie przemiany, obce wpływy i świadomość narodowa* (w:) *Uniwersalizm i swoistość kultury polskiej*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Lublin 1989, s. 75.